

Esa Denaux
Elisabeth Goethals
Sam Rogiers
Zoë Steijaert

Academiejaar 2008-2009
Nederlandse Letterkunde V – Remco Sleiderink
Geschiedschrijving tijdens de Grote Hongersnood

3^e bachelor Nederlands – Engels
3^e bachelor Nederlands - Spaans

Velthem en de wrake Gods

De houding van God in de Spieghel Historiae (v. 2719-2813)
en het Boec Van Merline (v.1059-1168)

Inhoudsopgave:

Voorblad	1
Inhoudsopgave	2
1. Inleiding	3
2. Vertaling	4
3. Naschrift	11
3.1 Genre	11
3.2 Situering in de historische context	12
3.3 Vergelijking met de <i>Eerste Bliscap van Maria</i>	18
3.4. Vergelijking met <i>Mariken Van Nieumeghen</i>	22
3.5 Conclusie	25
4. Bibliografie	26
5. Bijlage: verantwoording van de vertaling	27

1. Inleiding

We wilden met dit onderzoek een dieper inzicht krijgen in Velthems voorstelling van God. Daarom hebben we de Maskeroenenepisode uit de *Historie van den Grale* (Velthem, 1261) en hoofdstuk 21 en 22 uit de *Vijfde Partie* van de *Spiegel Historiael* (Velthem, 1315) vertaald en zijn we in die teksten op zoek gegaan naar een al dan niet wraakgierige God.

In dit werk komen eerst de teksten aan bod met in de bijlage een verantwoording voor bepaalde keuzes in onze vertaling. Dan, in het naschrift, bespreken we het genre van de *Maskeroenen*, want in de literatuur zijn er meerdere Maskeroenenprocessen geattesteerd. Vervolgens gaan we dieper in op de historische context waarin we een beeld proberen te scheppen van hoe de vroege middeleeuwer begrippen zoals de erfzonde en boetedoening zag. Daarna trekken we parallellen tussen onze teksten en de *Eerste Bliscap van Maria en Mariken van Nieuweghen* om zo een duidelijkere visie te krijgen op het Godsbeeld. In de conclusie komen onze bevindingen over de al dan niet wraakzuchtige God aan bod.

2. Vertaling

1. Vertaling van twee hoofdstukken uit de Maskeroenenepisode van het *Boec van Merline* in *Historie van den Grale* (v. 2719-2813).
2. Vertaling van hoofdstuk 21 en 22 uit boek 8 van de *Vijfde Partie* uit de *Spieghel Historiael* (v.1059-1168).

HOE GERECHTECHT ENDE WAERHEIT DEGEDINGEDEN
TEGEN ONTFERMICHEIT ENDE VREDE.

- Nu wort hier voert een gedinge
2720 Onder desen vieren sonderlinge;
Want doe zy dus waren ontfæen,
So es Ontfermhertecheit opgestaen
Alse te helpene der menscheit;
Ende daertegen stont op Gerechtecheit
2725 Ende Waerheit mede, ende toende ende zeiden
Dat men den sondaer zonder beiden
Doemen soude al ongespaert.
Ontfermhertecheit antworde ter vaert:
"Ende of zi goet werden mochten
2730 Ende hem namaels dan bedochten,
So zouden zy geroepen werden dan?"
Gerechtecheit antworde nochtan:
So en zal se God niet ontfæen
Noch en mach; want sonder waen
2735 Die quade en soude hy sparen niet".
Ontfermhertecheit sprack: "Nu besiet,
Ende ofte God spaerde nyemanne dan,
So en hadde hy nember meer goeden man".
Gerechtecheit antworde: "ick niet en mach,
2740 Noch en mach op genen dach,
Aensien die hoeshet van aertrike".
Ontfermhertecheit antworde desen gelike,
Die gracie Godes soude overvloyen
Te vergevene alle vernoyen.
2745 Doe God sach dese menechroude dingen
Es hy geseten te desen gedinge;
Want dese twee niet overeen
En mogen comen, als dat wel sceen;
Hy sprack: "het es gescreven overal
2750 Dat God [dies] Ontfermechede sal
Entie Gerechtecheit te gader minnen;

HOE GERECHTIGHED EN WAARHEID PLEITTEN TEGEN BARMHARTIGHED
EN VREDE

- Nu wordt hier een rechtsstrijd gevoerd tussen deze vier afzonderlijk, want
toen zij zo waren ontvangen is Barmhartigheid opgestaan om de mensheid
te helpen. En daar tegenover stonden Gerechtigheid en Waarheid op, en ze
zeiden dat men de zondaar zonder uitsiel en zonder genade zou
veroordelen. Barmhartigheid antwoorde:
'En als zij goed zouden worden en later berouw zouden tonen,
zouden zij dan naar de hemel mogen?'
Gerechtigheid antwoorde echter:
'Dan zal en mag God ze niet tot zich nemen, want de kwaden zou
hij zeker niet sparen.' Barmhartigheid sprak:
'Overweeg dit nu: als God niemand zou sparen, dan had hij geen
enkele goede man meer.' Gerechtigheid antwoorde:
'Ik kan de ondeugden van de wereld niet aanzien.'
Barmhartigheid antwoorde hem meteen dat de genade van God
voldoende zou zijn om alle smarten te vergeven.
Toen God deze verschillende dingen zag, heeft hij zitting
gehouden voor deze strijd, want zoals reeds bleek kunnen deze twee het
niet eens worden. Hij sprak:
'Het staat overal geschreven dat God Barmhartigheid en
Gerechtigheid samen zal liefhebben.

- Gerechtheit wil dat in allen zinnen,
 Dat men alle sonden wreke gelijke,
 Ende Ontfermecheit oeck zekerlike
 2755 Wil, dat alle dinge zijn vergeven,
 Ende dese twee en mogen te gader niet leven;
 Hierombe in enen deele die sonden
 Van den menschen zullen ter stonden,
 Overmids der gerechticheide,
 2760 Some gedoemet werden mede;
 Ende overmids die grote Ontfermecheit
 Sal die sonde oeck weder gereit
 In enen dele werden verlaten;
 Gerechtheit wil eer niet maten,
 2765 Si en comet in des menschen herte,
 Ende roepet hem met groter begerte
 Ende wroeget hem al dat zy mach".
 Doe Ontfermhertecheit dit gesach,
 Wederstont zy dit wel zeer,
 2770 Ende zeide aldus voer Onsen Heer:
 "Vader, du dades ons verstaen,
 Doe du die menscheit haddes ontfiaen,
 Wie dat gedoopt ende gelovech waer,
 Ende gebichtet oeck daernaer,
 2775 Dat die behouden souden bliuen;
 Dat die behouden souden bliuen;
 Wildy dat nu wederscryven?"
 Onse Here sprack: "noch laet ik dat also".
 Des was Ontfermhertecheit wel vro,
 Ende sprack tegen die Gerechtheit,
 2780 Ende mede tegen die Waerheit.
 Dat waer omrecht, zeide onse voersprake,
 Dat also edele creature gebrake,
 Entie gemaker waren na den live
 Hoers scheppers, dat die verloren bliuen;

Gerechtigheid wil in alle opzichten , dat men alle zonden op dezelfde manier straft en Barmhartigheid wil dat alle zaken worden vergeven: deze twee kunnen niet samen leven. Daarom zal een deel van de zonden van de mensen op het geschikte moment bestraft worden omwille van Gerechtigheid, terwijl een deel van de zonden ook weer gemakkelijk vergeven zullen worden omwille van de grote Barmhartigheid. Gerechtigheid wil zich niet eerder inhouden dan wanneer zij in het hart van de mens komt. Ze roept hem met groot verlangen en ze beschuldigt hem zoveel ze maar kan.
 Toen Barmhartigheid dit zag, verzette zij zich heel sterk en zei zo tot Onze Heer:
 'Vader, jij deed ons verstaan, toen je mens was geworden, dat al wie gedoopt en gelovig was, en daarna ook de biecht aflegde, ongeschonden zou blijven. Wilt u dat nu tegenspreken?'
 Onze Heer sprak:
 'Voorlopig laat ik dat zo.'
 Hierover was Barmhartigheid wel verheugd, en ze zei tegen Gerechtigheid en Waerheid dat het onrechtvaardig zou zijn, dat zo'n edel schepsel kapot zou gaan, en dat zij die geschapen waren naar het beeld van hun schepper verloren zouden gaan.

- 2785 Want daerombe makede hy hem van minnen
 Ombe dat he ene solde leren kennen
 Ende als hy Hem kende soude hy dan
 Hem mynnen, ende daerna voertan
 Zoude hy Zijns vry gebrukech wesen.
- 2790 Al was dat die Inglen voerdesen
 Mesdaden, die hadden gebot negene
 Nochtan mesdaden zy met allen gemene
 Daerombe hebben zy haer verdiente daerby
 Maer die mensche, al verbrack hy
- 2795 Dat gebot, ende wort hy sterflijck iet,
 Daerombe en sal sekerlijck niet
 Achter bliuen dat die prophete
 Zeghet aldus in enen behete:
 Die sone en zal niet dragen
- 2800 Die quaetheit des vaders noch gewagen,
 Ende God en sal oeck niet vergeten
 Terbarmene; dat is beheten.
 Oeck spreket een prophete meer,
 Op wat uren dat die sondaer
- 2805 Versuchtet ombe sijn sonden zere,
 Ick en wil haer gedanken membernere;
 Ende David doet oeck mede gewis,
 Want die tijd van ontfermecheden is
 Gekomen nu totten menschen in scine,
- 2810 Ende hy hevet gedoget menege pine
 Vor sine sonde; want in dat sweet
 Van sinen ansichte moest hy gereet
 Sijn broet eten sonder waen".

Want Hij maakte hem uit liefde, opdat hij Hem zou leren kennen. En zodra hij Hem kende dan zou hij Hem liefhebben, en van dan af zou hij vrij over Zijn goederen kunnen beschikken.

De engelen deden al eerder kwaad. Ze hadden geen enkel gebod, maar toch begingen zij de misdadaad allemaal samen. Daarom hebben zij hun verdienende loon gekregen.

Maar al verbrak de mens het gebod en werd hij sterfelijk, daarom zal zeker niet uitblijven wat de profet in een voorspelling zegt: de zoon zal de kwaadheid van zijn vader niet dragen, en God zal ook niet vergeten te medelijden te hebben, dat is voorspeld.

Een profet vertelde ook dat wanneer de zondaar berouw toont, ik geen acht meer op hem zal slaan. David verzekert ook: de tijd van barmhartigheid is nu duidelijk tot de mensen gekomen. En hij heeft menige pijn doorstaan voor zijn zonden: want hij moest zweeten voor zijn brood.

- Ik, spreect hi, die om u
 1060 Achter lande liep vor nu,
 Ende predicte die waerheit al,
 Waer met datmen vercrigen sal
 Hemerike, dus gingic vort,
 In lande, in dorpe, ende in port,
 1065 Daer ic om u bespot was,
 Ende wederseit dicke na das,
 Ende getrijst was ende gewacht,
 Oflic yet vort hadde bracht
 Datmen node hadde gehord.
 1070 Maer in verbarchs nie mijn word,
 Ende seide, dat mi orberleec dochte,
 Hoe sere datmi oec wachte.
 Ende in desen so wardic daerna
 Om u gegeselt, elc dit versta,
 1075 Ende bespouwen oec ter stede,
 Ende in mijn hals geslagen mede,
 Ende verbonden mijn ogen daer,
 Ene dorne crone setten daer naer
 Op mijn hoeft, met nidecheden,
 1080 Dat mi dbloet te meniger steden
 (Ay om u!) daer neder liep,
 Daer was menich die op mi riep:
 "Profete! wie sloech di?"
 Daerna oec verdoendense mi
 1085 Ter lelijcster doet daer van al.
 Si sieten mi daer als enen bal,
 Ende crusten mi, ende hingen alsoe,
 Ende gaven edic drinken doe
 Met gallen geminct, in bitterheden.
 1090 Si nigelden mi in drie steden,
 Ende met ere glavie mi oec stac,
 Damni die side ontwee brac.

- Ik, zegt Hij, die vroeger voor u rondzwierf en de waarheid preekte, waarmee men in de hemel zou komen, ik ging zo verder naar landen, dorpen en steden, waar ik om u gehoord en vaak tegengesproken werd, bespied werd en belaagd, alsof ik iets had gezegd wat men met tegenzin had gehoord.
 Ik verborg mijn boodschap echter niet en zei dat het mij nuttig leek, hoe erg men me ook zou belagen.
 Zo werd ik daarna op die plek omwille van u gegeseld, bespuugd en in mijn hals geslagen. Ook werden mijn ogen gebliindoekt en ze zetten daar een doornenkroon op mijn hoofd, met veel haat, zodat het bloed op veel plaatsen naar beneden liep (en dat allemaal voor u!).
 Er waren veel mensen die naar mij riepen:
 "Profete, wie sloeg je?"
 Daarna verdoenden ze mij tot de afschuwelijkste dood van allemaal: ze schopten me als een hond en hingen me zo aan het kruis en ze gaven me toen azijn te drinken gemengd met bittere gal. Ze nagelden me op drie plaatsen vast en staken mij ook met hun lans, zodat mijn zijde openscheurde.

- Dat paradys ic u ontdece,
 Ende mijn rike offerdic u mede,
 1095 Ende men dwane u mede niet;
 Maer uwe vrtheit ic u liet,
 Ende oetmoedelijke sochtic uwen wille
 In allen dinggen. Iude ende stille.
 Hoe soudic meer gedoen dor u,
 1100 Dan ic hier gedaen heb nu.
 Hens niet, en hebt gedaen al.
 Mercet wat u gescien dan sal,
 Die niet en hebt dat verstaen,
 Walr! ic hebt vor u gedaen!
 1105 Secgt mi, gi sonderen groet,
 Natureleec dogende ende doet,
 Wat hebdi nu gedaen dor mi,
 Die u here bem, ende daerbi
 Om u gepassijt was hier voren.
 1110 Ay, alle onsalige doren!
 Leest dit, ende penst dan mede
 Wat God hier vore dor ons dede,
 (Ende penst om u sonden vordane,
 Die u ten ordele selen vernanen)
 1115 God, die van al sal doemen,
 Na recht, van datmen can genomen.

WAT GOD DEN GERECHTEN TOE SPRECT. XXII°

- Daerna, gelijc heeft hi der quaden
 Berespt van haren mesdaden,
 Also sal hi ten goeden spreken
 1120 Met soeten worden sonderleken:
 "Ic was hongerech, du voedes mi;
 Ic was dorstich, ende daerbi
 Gavestu mi drinken, ende also vort
 Alster ewangelien toe behort."

Ik opende het paradys voor u en bood u ook mijn rijk aan . Niemand dwong u ertoe om me te volgen, maar ik liet u vrij en vroeg eerbiedig wat u wenste. Hoe zou ik ooit meer voor u kunnen doen, dan ik hier en nu heb gedaan? Er is niets wat ik niet gedaan heb!
 Zie wat dan zal gebeuren met u die dat niet heeft ingezien, want ik heb het voor u gedaan! Zeg het mij, grote zondaars, van nature deugdzzaam en sterfelijk, wat hebben jullie nu gedaan voor mij, ik die uw heer ben, en bovendien om u gepijnigd ben vroeger?
 Ach, ellendingen! Lees dit, en denk dan ook aan wat God vroeger omwille van ons deed. God, die rechtvaardig over alles zal oordelen wat men maar kan opnoemen (en denk voortaan om uw zonden die u bij het laatste oordeel zuur zullen opbreken).

22. HOE GOD DE RECHTVAARDIGEN TOESPREEKT

Daarna, zoals hij de verdorvenen hun misdaden heeft verweten, zo zal hij ook tegen de deugdlijken spreken met bijzonder milde woorden:
 "Ik was hongerig, u gaf me eten, ik had dorst, en daarop gaf u me te drinken, en zo verder, zoals het hoort volgens het Evangelie."

- 1125 Sal hi ten gerechten spreken daer,
 Mer groter sueticheit openbaer
 Dus es te verstante, dat God dese dinc
 Meer daer te seegene bevinc
 Om die gewerke der ontfermichede,
 1130 Dan die gewerke der gerechlichede,
 Oft der penitensien, dat verstaet.
 Oec es te verstante, na den raet
 Dat hi ons toent oec in desen,
 Dat so wie behouden sal wesen,
 1135 Dat meer sal sijn, in die waerhede,
 Om ons heren ontfermichede,
 Dan om haer verdiente met;
 Ende die hem daer in heeft geset
 Alse ter ontfermicheiden ward,
 1140 Hi werd daer met geloeent ter vard.
 Alse oft hi woude seegen daer:
 Uwe verdiente en sijn vorwaer
 Niet al solke loen werd nu,
 Alsic hier sal doen dor u.
 1145 Maer gi, die anderen hebt gedaen
 Ontfermicheit, ende hebt ontfæen
 Dor minen wille, alsiet wel weet,
 So waerd omrecht, in loende gereet
 U met ontfermicheiden weder.
 1150 Een vonnes werd gesint daer neder:
 "Daer gene ontfermicheit uut en comt,
 Hi werd sonder ontfermicheit gedoemt!"
 Selke seegen, dat si antwerden dan:
 Here! waer sagen wi di hongeric dan
 1155 Gelijc diewangelie ons doet weten.
 Selke heyligen oec vermeten,
 Dat daer gene antwerde sal wesen;
 Want alle die tongen die selen van desen
 Stom sijn, in den dagen
 1160 Daer mens ordeels sal gewagen.

Daarom zegt Comestor dat over zowel goed als kwaad niets anders valt te zeggen dan dat iedereen krijgt wat hij verdient, of hij zal hierna behouden blijven of hij zal veroordeeld worden. Er is geen verontschuldiging mogelijk als ieder weet wat hij verdient.

Hij zal daar duidelijk heel vriendelijk tegen de rechvaardigen spreken.

Uit deze woorden valt af te leiden dat God dit vooral ter sprake bracht vanwege de werken van barmhartigheid, meer dan om de werken van gerechtigheid of van berouw. Ook valt te begrijpen, uit de hulp van Christus die hij ons ook nu weer toont, dat wie gered zal worden, dat meer zal zijn door de barmhartigheid van de heer dan door zijn eigen verdienste. Wie zich daarvoor heeft ingezet op het vlak van de barmhartigheid, die wordt daarvoor onmiddellijk beloond.

Alsof hij daarmee wou zeggen: uw verdiensten zijn echt niet zo'n beloning waard als ik u nu zal geven, maar het zou onrechtvaardig zijn als ik u, die anderen de genade hebt geschonken die u door mijn bijdrage hebt ontvangen, niet direct beloonde met barmhartigheid.

Het vonnis werd naar beneden gezonden:

'Wie geen barmhartigheid toont wordt zonder genade veroordeeld!'

Verscheidenen antwoordden dan:

'Heer! Waar konden wij die hongerigen dan vinden, die in het evangelie staan beschreven?'

Enkele heiligen bepalen dat er geen antwoord zal zijn: want iedereen zal zwijgen op de dagen waarop de mens zich naar het oordeel zal begeven.

Daeromme seget Comestor mede:
Dat goede ende quade, beide gereede
Niet anders es te seegen daer,
Dan elc sine verdiente, vorwaer,
1 165 Gelijc, oft hi behouden sal wesen.
Oft verdoemt oec na desen.
Daer nes geen onscout, godweet,
Daer elc sine verdiente weet.

Daarom zegt Comestor dat over zowel goed als kwaad niets anders valt te zeggen dan dat iedereen krijgt wat hij verdient, of hij zal hierna behouden blijven of hij zal verdoemd worden. Er is geen verontschuldiging mogelijk als ieder weet wat hij verdient.

3. Naschrift

3.1. Genre

Er zijn twee soorten processen beschreven in onze Middelnederlandse literatuur: het *satansproces* en het *paradijsproces*. Beide processen gaan terug op een eeuwenoud thema: de twist tussen twee contrasterende personen met een derde als bemiddelaar. Dat thema vindt zijn oorsprong in het zogenaamde *strijdgedicht*, waarin een dialoog wordt opgevoerd tussen Rechtvaardigheid en Barmhartigheid. Het thema komt ook terug in tal van hekelspelen, en later in de procesliteratuur (het satans- en het paradijsproces).

3.1.1. Het satansproces

Het satansproces was oorspronkelijk een rechtsgeding, maar in die vorm had het geen literair succes. Pas door de invloed van het strijdgedicht werd het populair en kon het overgeleverd worden. Het oorspronkelijke satansproces is erg vereenvoudigd: het formeel-juridische rechtsgeding is een simpele, religieus bewogen dialoog geworden. Het verhaal gaat in grote lijnen als volgt: Christus houdt zitting in de hemel, satan is *demandeur* en Maria *defenderesse*. Eerst probeert satan de onbekwaamheid van Maria aan te tonen omdat ze een vrouw is en bovendien een bloedverwant van Jezus, de rechter. Dan eist satan het hele menselijke geslacht op. Voor die eis beroept hij zich op een Bijbeltekst. Volgens hem behoort de mensheid hem nu toe door de erfzonde die Adam beging. Maria gooit het over de emotionele boeg en weet de rechter te vermurwen, ondanks het protest van de duivel.

3.1.2. Het paradijsproces

Het paradijsproces wordt ook wel het *pleidooi* of *dispuut der deugden*, de *grote controversie* of de *strijd der dochteren Gods* genoemd. Het staat als genre tussen het strijdgedicht en het satansproces. In het paradijsproces worden twee nieuwe twistende personages geïntroduceerd, bovenop die van het strijdgedicht: ook Waarheid en Vrede staan hier tegenover elkaar. Er zijn verscheidene contaminatievormen van het paradijsproces en het satansproces bekend.

3.1.3. De Maskeroen van Velthem

Wat Velthems versie van de *Maskeroen* betreft kunnen we spreken over een contaminatie van de verschillende genoemde processen: er is zowel sprake van een dispuut tussen Maria en de duivel (zoals in het satansproces) als van een dispuut der deugden (zoals in het paradijsproces). In eerste instantie gaan Maria en Maskeroen tegen elkaar in, en in een later stadium halen ze beiden twee “helpers” erbij. Maskeroen beroept zich op Rechtvaardigheid en Waarheid en Maria op Barmhartigheid en Vrede.

3.2. Situering in de historische context

3.2.1. De erfzonde

Zowel het excerpt uit *Historie van den Grale* als de tekst uit de *Spiegel Historiae* bespreken het thema van de erfzonde. De erfzonde gaat terug op de allereerste zonde, begaan door Adam en Eva. Adam werd door god naar zijn evenbeeld geschapen. Adam kreeg ook een vrije wil mee, want het moest zijn eigen beslissing zijn om God lief te hebben. Na de schepping van Adam, creëert God Eva. Uit Adams rib geschapen, vertegenwoordigt zij een lagere vorm van kennis dan hij. Het is dan ook Eva die toegeeft aan de slang. Zij eet als eerste van de boom van de kennis van het goede en het kwade. Van die boom mochten Adam en Eva in geen geval eten. Dat had God hen verboden, maar toch eten ze beiden van de appel. Eva schenkt immers een hapje aan Adam. Zo begaan ze beiden de ‘erfzonde’ en verliezen ze de kracht om intuïtief het juiste te doen.

De straf kon niet uitblijven. Door hun daad zal Eva pijn lijden in het kraambed, worden ze beiden sterfelijk en moeten ze nu werken voor hun brood. Maskeroen, in *Historie van den Grale* (Velthem, 1261, v.2505 - 2510), eist dat ook de nakomelingen van Adam en Eva bestraft worden:

*Want Adam ende Eva allene
Waren in den Paradyse gemene,
Ende altemale ongehoersaem gingen*

*Tegen dijn gebot dus sonderlingen,
So eysche ick, dat dyne woerde ombe dat
Staende blyven in hore stat*

Toch bestaat de kans op verlossing. God zal in mensenvorm naar de aarde afdalen als Jezus Christus. Hij zal ons voorgaan en door zijn lijden zal hij het pad naar de hemel vrijmaken. Die thematiek komt ter sprake in beide teksten die we besproken hebben. In *Historie van den Grale* (Velthem, 1261) is één van de argumenten voor de vrijspraak van de mens; als je de mens nu laat boeten voor de erfzonde dan straf je hem eigenlijk tweemaal. Jezus heeft al eens voor ons geleden; daarom moet het pad naar de hemel nu vrij zijn. Ook de *Spiegel Historiael* (Velthem, 1315, v.1093 - 1094) vernoemt het lijden van Christus:

*Dat paradijs ic u ontdede,
Ende mijn rike offerdic u mede*

Maar de *Spiegel Historiael* (Velthem, 1315, v.1110 - 1116) voegt er nog een moralistische dimensie aan toe. De gelovigen moeten beseffen wat Christus en dus ook God voor hen heeft gedaan. Het zou ondankbaar zijn om zondig te leven. Jezus opende immers de weg naar de hemel en als ze dan verdoemd worden, is zijn opoffering voor niets geweest:

*Ay, alle onsalige doren!
Leest dit, ende penst dan mede
Wat God hier vore dor ons dede,
(Ende penst om u sonden vordane,
Die u ten ordele selen vermanen)
God, die van al sal doemen,
Na recht, van datmen can genomen.*

De enige die aan de erfzonde ontsnapt is Maria. Zij werd onbevlekt ontvangen, want God gaf haar een speciale status en paste op haar ziel al de zuiverende werking toe die Christus later zou brengen door zijn zelfopoffering. Maria is dan ook de geschikte persoon om als verdediger van de mens op te treden in de *Historie van den Grale* (Velthem, 1261, v.2231 - 2239). Ze heeft immers zelf geen voordeel bij de menselijke vergeving, want haar ziel is al gered. Ze kan dus min of meer onbaatzuchtig optreden:

*Alse dese beroepinge quam te voren
Der reyner maget uutverkoren
Bedroevede zi hoer ombe dien pleit
Met moederliker ontfermicheit;
Ende doe si vernam dat verlenget waer
Die dach, sprack zi doe openbaer
Totter menscheit: "nu laet iu sorgen
Want opten dach van morgen
Sal ick uwer aller vorsprake wesen*

3.2.2. Boetedoening

In 3.2.1 bespraken we al dat Christus de gelovige verlost van de erfzonde. Een christelijke gelovige word je als je toetreedt tot de katholieke kerk door middel van het doopsel. Als je dus gedoopt bent, kan je op aarde met een schone lei beginnen. Bega je daarna toch nog zonden, dan kan boetedoening een oplossing bieden. Boetedoening werd immers gezien als een tweede kans voor zondaars. Dit verschilt van de doop doordat de gelovige actief moet deelnemen aan het proces; hij moet namelijk werken verrichten.

Die interpretatie van de boetedoening berust op twee verkeerde interpretaties van het heilige schrift. De eerste misinterpretatie geeft het ‘arbeidzame’ aspect aan de boetedoening. De vertaling in de Vulgaat leest immers *poenitentiam agite*, wat zoveel betekent als ‘boete doen’. Er was ook een tweede misinterpretatie. ‘Als jullie iemand zijn zonden vergeven, dan zijn ze ook vergeven; als jullie ze niet vergeven, dan blijven ze behouden.’ (Johannes, 20:23) werd geïnterpreteerd alsof Christus de Apostelen en de Kerk autoriteit gaf om zonden te vergeven.

Zowel het actieve aspect als de kerk met de functie als rechter worden in het proces van boetedoening verwerkt. Vanaf de 12^e eeuw bestond de boetedoening uit vier zaken: berouw, de biecht, het verrichten van goede werken en absolutie.

1. Berouw

Berouw werd gezien als de ziel die spijt had van zijn zonden en daardoor een afkeer ervan ontwikkelde. Hierdoor zou de gelovige niet nog eens dezelfde misdaad begaan. Het aspect van berouw wordt ook vernoemd in de *Historie van den Grale* (Velthem, 1261, v.2771 - 2775). Het is Barmhartigheid die dit argument aanhaalt, want zij vindt dat de mens vergeven moet worden als hij in zijn tijd op aarde goed handelt:

*Vader, du dades ons verstaen,
Doe du die menscheit haddes ontfaen,
Wie dat gedoept ende gelovech waer,
Ende gebichtet oeck daernaer,
Dat die behouden souden bliven*

2. De biecht

De biecht was de bekendmaking van de zonden in de hoop vergiffenis te ontvangen. Vanaf 1215, met het concilie van Lateranen IV, werd de gelovige verplicht eenmaal per jaar te biechten. Hierdoor versterkte de kerk zijn grip op het leven van de mensen.

3. Goede werken

Goede werken werden beschouwd als een manier om je zonden kwijt te raken. Onder andere bidden, bedevaartstochten, geldgiften en zo meer werden in die tijd erg aangemoedigd. Velthem vermeldt het belang van de goede werken ook in zijn *Spiegel Historiael* (Velthem, 1315, v.1119 - 1126):

*Also sal hi ten goeden spreken
Met soeten worden sonderleken:
"Ic was hongerech, du voedes mi;
Ic was dorstich, ende daerbi
Gavestu mi drinken, ende also vort
Alster ewangelien toe behort."
Sal hi ten gerechten spreken daer,*

Met groter sueticheit openbaer.

4. Absolutie

Absolutie moest gegeven worden door een priester. In de Middeleeuwen was de absolutie door de priester een punt van discussie. Voeren priesters bij het geven van de absolutie werkelijk een gerechtelijk vonnis uit? Sommigen geloofden van niet en zagen de taak van de priester enkel als verklarend: hij toont wie God heeft vergeven en wie God heeft verworpen. Anderen geloofden dat de priesters autonoom mochten oordelen. In de tekst van Velthem komt volgens ons de eerste interpretatie naar voren, want hij schrijft in de *Spiegel Historiael* (Velthem, 1315, v.1127 - 1131):

*Dus es te verstane, dat God dese dinc
Meer daer te secgene bevinc
Om die gewerke der ontfermichede,
Dan die gewerke der gerechtichede,
Oft der penitensien, dat verstaet.*

Penitentie kan begrepen worden als de goede werken die de priester heeft opgelegd. Maar Gods barmhartigheid is veel belangrijker. Het is nog steeds God die beslist of de gelovige vergeven wordt op het laatste oordeel of niet.

3.2.3. Na de dood

De *Spiegel Historiael* (Velthem, 1315, v. 1161 - 1166) sluit hoofdstuk 22 af met:

*Daeromme seget Comestor mede:
Dat goede ende quade, beide gereede
Niet anders es te secgen daer,
Dan elc sine verdiente, vorwaer,
Gelijc, oft hi behouden sal wesen.
Oft verdoemt oec na desen.*

Op het laatste oordeel krijgt iedereen dus wat hij of zij verdient. Maar naar welke regionen kunnen we allemaal gaan? Thomas van Aquino heeft hier een antwoord op in zijn *Summa Theologiae* (1273). Hij onderscheidt vijf sferen: hemel, hel, het vagevuur, de *limbus patrum* en de *limbus infantum*.

1. Hel

De plaats van eeuwige smart. Hier worden mensen en demonen gefolterd. Het is een plaats zonder licht, een gevangenis. Sommige bronnen omschrijven de hel als onnoemelijk heet, terwijl Dante de hel voorstelt als ijskoud in zijn *La Divina Commedia* (1306-1321).

2. De limbus patrum

Daar verbleven de goede gelovigen van het oude testament totdat Christus afdaalde om hen te bevrijden. Toen ze nog in de limbus patrum verbleven leden ze geen pijn, maar de hemelse zaligheid werd hen pas gegeven na de bevrijding.

3. De limbus puerorum/infantum

De ongedoopte kinderen gingen naar deze sfeer. Als een kind het doopsel niet onderging, was het niet bevrijd van de erfzonde en dus het kon de hemelpoorten ook niet door. In de limbus puerorum verblijven de kinderen in een staat van onveranderlijkheid; ze kennen geen verdriet, noch vreugde. De oneindige gratie van God is dus paradoxaal genoeg niet op hen van toepassing.

4. Het vagevuur

Het vagevuur is ontworpen om de gedoopte gelovigen te huizen die net niet goed genoeg waren om direct naar de hemel te gaan. De familieleden op aarde kunnen hun verblijf in het vagevuur inkorten door missen te organiseren en veel te bidden. Welke misdaad je ook begaan hebt, je krijgt vergiffenis na een bepaalde tijd in het vagevuur.

5. De hemel

Dit is de sfeer van het opperste geluk. In de hemel mag je eindelijk het ware gelaat van God aanschouwen en je lichaam wordt onkwetsbaar, licht en lenig. Hoe meer liefde we op aarde geven, des te meer kwaliteiten krijgt ons lichaam in de hemel.

3.3. Vergelijking met de Eerste Bliscap van Maria

De *Eerste Bliscap* (anoniem, 1444) is de eerste tekst die we vergeleken hebben met het verhaal van de *Maskeroen*. Het is een tekst die een grotendeels gelijkaardig verhaal toont, maar toch enkele belangrijke verschillen heeft.

3.2.1. Het verhaal

Het verhaal van de *Eerste Bliscap* begint bij Nijd en Lucifer die een plan beramen. Zij zorgen ervoor dat Eva de appel plukt en aanbiedt aan Adam. Beiden worden betrappt en gestraft voor deze zware misdaad. Ze worden verbannen uit het Paradijs en hun nakomelingen zullen voor altijd de erfzonde met zich meedragen. Niet iedereen is het eens met het lot van de mensen, sommigen zoals David en Job vinden het een onrechtvaardige straf. Het komt uiteindelijk tot een soort proces over het lot van de mensheid. Gerechtigheid (Gherechticheit) en Barmhartigheid (Ontfermicheit) staan tegenover elkaar in een discussie. Gerechtigheid meent dat de mens gestraft moet worden voor de erfzonde en Barmhartigheid vindt dat de mensen toegang tot de hemel moeten kunnen krijgen als ze berouw tonen. Jezus speelt de rol van rechter in dit dispuut en kiest uiteindelijk de zijde van Barmhartigheid. Hij wil de zaak oplossen door als mens naar aarde te gaan om de mensen te helpen. Aan het einde van het verhaal verschijnt het koppel Joachim en Anna in de tekst. Anna is een vrouw die geen kinderen kan krijgen, maar door de tussenkomst van God wordt zij toch zwanger. Het meisje dat zij uiteindelijk op de wereld zet, noemen ze Maria. Het verhaal eindigt met een engel die Maria bezoekt.

3.2.2. Gelijkenissen

Het eerste wat opvalt wanneer we dit verhaal lezen zijn de gelijkenissen met de *Maskeroen*. Het is duidelijk dat het middenstuk van het verhaal, het proces, grote overeenkomsten vertoont met de tekst die wij vertaalden. Ook vele personages die we al in de *Maskeroen* zagen komen in deze tekst voor. Zij hanteren ongeveer dezelfde argumentatie en ook de uiteindelijke resolutie is gelijkaardig.

De grootste gelijkenis met de *Maskeroen* is het proces in het midden van het verhaal. Dit proces gaat over het lot van de mensheid. De partij onder leiding van Barmhartigheid, vindt dat het lot van de mensheid onrechtvaardig is. Iedereen zou een barmhartige instelling moeten hebben en zou mensen moeten kunnen vergeven voor hun zonden. Hiertegenover staat Gerechtigheid met haar groep waartoe ook de duivels behoren. Zij zeggen dat de mensheid gestraft moet worden voor de erfzonde.

De personages die voorkomen in dit proces herinneren ons meteen aan de personages van de *Maskeroen*. Als eerste komt Gerechtigheid naar voren en pleit voor het volgen van Gods wetten. Tegenover haar staat Barmhartigheid die wil dat God de mensheid zal vergeven. Waarheid schaart zich aan de kant van Gerechtigheid. Ze zegt dat het woord van God (die pleit voor het straffen van de zondaars) waar is en dus gevolgd moet worden. Als laatste van de allegorische figuren komt Vrede ook naar voren, die alle partijen met elkaar probeert te verzoenen.

Het laatste personage dat ook in de *Maskeroen* voorkomt is Jezus. Hij is de rechter in dit dispuut. Hoewel hier duidelijk een gelijkenis te zien is met de tekst die wij vertaald hebben, is er ook een belangrijk verschil. Dit wordt verderop nog besproken.

Een derde gelijkenis is te zien in de argumentatie. Zoals gezegd, spreekt Barmhartigheid ten voordele van de mensheid. Zij vindt dat als mensen berouw tonen, ze vergeven moeten worden voor hun zonden. Uiteindelijk hebben de nakomelingen van Adam er zelf niet voor gekozen om te lijden onder de erfzonde. Achter Barmhartigheid staat de hele mensheid, met als voornaamste vertegenwoordigers Adam, David, Job en Ysayas.

Volgens Gerechtigheid en Waarheid heeft God duidelijk gezegd dat zondaars gestraft moeten worden. Gods woord is de waarheid en moet dus opgevolgd worden. Hoewel het betreurenswaardig is dat zoveel mensen gezondigd hebben, moeten ze toch gestraft worden. Dit speelt natuurlijk in het voordeel van Lucifer die op die manier veel zielen in de hel krijgt.

De uiteindelijke resolutie van dit dispuut is de laatste belangrijke overeenkomst met de *Maskeroen*. Hoewel de argumentatie van Gerechtigheid en van de duivels erg rationeel en logisch is, kiest de rechter uiteindelijk de kant van Barmhartigheid. Gods zoon zegt dat mensen die berouw tonen en goed leven een kans moeten krijgen.

3.2.3. Verschillen

Naast de duidelijke overeenkomsten, zijn er ook belangrijke verschillen met het verhaal van de *Maskeroen*. Het belangrijkste verschil is dat het verhaal van de *Eerste Bliscap* op een totaal ander tijdstip begint, waardoor het ook een andere loop kent. Ook zijn er andere personages.

1. Tijd

Het verhaal van de *Maskeroen* begint vlak nadat Jezus gestorven is voor de zonden van de mensen. Hun zielen waren gered van de hel en dit strookte niet met wat de duivels wilden. Zij protesteerden en zonden Maskeroen naar God om te vragen of hij dit ongedaan kon maken.

De *Eerste Bliscap* begint op een totaal ander moment. Er is nog geen sprake van Jezus die gestorven is aan het kruis. Het verhaal gaat van start op het moment dat Nijd en Lucifer ervoor zorgen dat Eva de appel plukt. Het begint dus bij het ontstaan van de erfzonde, niet bij de oplossing ervan. De oplossing moet in de *Eerste Bliscap* dus nog gevonden worden, daarover gaat de discussie. Het verhaal eindigt ongeveer waar de *Maskeroen* begint, namelijk bij Jezus die op aarde verschijnt en zal sterven voor de mensen, want dit is wat de rechter in de *Eerste Bliscap* als oplossing aangaf.

2. Personages

Van de personages is Maskeroen de eerste die verschilt. Maskeroen komt niet voor in de *Eerste Bliscap*. Hij lijkt vervangen te zijn door het personage Nijd. Nijd praat met Lucifer en vervolgens met God. Ze pleit ervoor dat de mensheid gestraft wordt voor de erfzonde en neemt dus de rol over van Maskeroen als advocate voor de duivels.

Er worden ook veel personages toegevoegd in het verhaal. Zoals gezegd is Nijd een personage dat niet in de *Maskeroen* voorkwam. Daarnaast komen ook Adam, Eva en de Slang voor in het verhaal, wanneer het zich afspeelt in het Aards Paradijs. Vervolgens komt er ook een hele verzameling personages bij. Dit zijn engelen, duivels, kinderen, Set, David, Job, Ysayas, Bitter Ellende, Innig Gebed, Ellendicheit, de Heilige Geest, Joachim, een priester, een bisschop, nog priesters, Anna, burens van Anna en Joachim, jonge mannen en uiteindelijk Jozef. Al deze personages zorgen voor een gevarieerd verhaal met verschillende standpunten.

Zoals gezegd komt Jezus zowel in de *Maskeroen* als in de *Eerste Bliscap* voor. Toch vormt hij ook een belangrijk verschil tussen de twee teksten. Een van de problemen die we hadden met het vertalen van de *Maskeroen* was namelijk dat het nooit duidelijk was of God of Jezus aan het woord was. De Heilige Drievuldigheid werd in de tekst altijd aangeduid met God. Soms sprak Maria dat personage aan met ‘mijn zoon’ en soms ook niet. We moesten dus zorgvuldig naar de tekst kijken om te zien wie bedoeld werd.

In de *Bliscap* was dit probleem er niet. Hier werd duidelijk weergegeven wie er aan het woord was. God, Jezus en de Heilige Geest krijgen elk hun eigen aanduiding. Naar Jezus wordt er in de tekst verwezen met ‘Gods Soen’. Dit toont aan dat hij duidelijk een apart personage is. Het zorgt ook voor een paradox in het verhaal. Gods zoon bestaat al als een apart personage, hoewel Jezus zelf nog niet bestaat. Maria wordt immers pas geboren aan het einde van de *Eerste Bliscap* en heeft dus Jezus nog niet op de wereld gezet. De paradox kan wel in zekere zin verklaard worden: volgens Bijbels perspectief is de Heilige Drievuldigheid eeuwig, zoals God en heeft ze dus altijd al bestaan, ook voor Jezus als mens naar de aarde kwam.

Maria is het laatste belangrijke verschil met de *Maskeroen*. In de *Maskeroen* is zij vanaf het begin al een belangrijk personage. Zij is immers de advocate van de mensheid. Ze strijdt om

de zielen van de mensen en probeert haar zoon ervan te overtuigen dat hij barmhartig moet zijn. Hierbij gebruikt zij emotie eerder dan ratio.

In de *Bliscap* is Maria niet de advocate van de mensheid. Toch is zij nog een erg belangrijk personage. Ze is namelijk deel van de oplossing. God zorgt ervoor dat Anna zwanger wordt van Maria zodat Maria uiteindelijk de moeder van God kan worden. Ze komt dus pas op het einde van het verhaal aan bod. Wanneer Maria geboren wordt, wordt ze door iedereen geprezen. De vele bijkomende personages zeggen allemaal hoe goed ze wel is. Ze wordt geprezen om haar persoonlijkheid, haar wijsheid, haar barmhartigheid, haar zuiverheid en gehoorzaamheid.

Hier merken we een duidelijk verschil met andere vrouwen in die tijd. Vrouwen toen werden niet altijd goed gewaardeerd. Het was een tijd van mannen, en vrouwen konden geen hoge posities hebben in de maatschappij. Daarom is het zo verbazingwekkend dat Maria, als vrouw, toch de rol van advocate mag spelen in de *Maskeroen*. Maskeroen zelf protesteert hiertegen, maar kan het niet verhinderen. Ook heeft Maria zo'n grote invloed dat ze zelfs God kan overtuigen. Deze speciale positie van Maria wordt nog eens benadrukt in de *Eerste Bliscap* wanneer iedereen zegt hoe fantastisch Maria is.

3.4. Vergelijking met Mariken Van Nieuweghen

In het mirakelspel *Mariken van Nieuweghen* (anoniem, 1518) komt expliciet een Maskeroenscène voor. In dit hoofdstuk behandelen we zowel de gelijkenissen als de verschillen met de *Maskeroen* van Velthem.

3.4.1. Over Mariken

De protagoniste van dit verhaal is Mariken, die tot zonde wordt verleid, met de duivel de hort op gaat en tenslotte tot inkeer komt, boete doet en vergeven wordt. Het *Spel van Masscheroene* speelt een belangrijke rol in de ontknoping van het verhaal. Nadat ze 7 jaar lang met Moenen Nederland en België rondgereisd heeft, woont Mariken in Nieuweghen het

Spel van Masscheroene bij. Dit zorgt ervoor dat Mariken, hoewel ze zich reeds vanaf het begin ervan bewust was dat Moenen de Duivel is, eindelijk oprecht berouw krijgt over haar zonden. Het toneelstuk doet haar beseffen dat zelfs voor haar nog vergeving mogelijk is. Of zoals Maria het verwoordt:

*Al hadden een mensche alle di sonden alleene
Ghedaen van alle die werelt ghemeene,
Riep hi eens hertelijck op u ontfermen,
Hi soude ontfanghen sijn met openen armen.
Dits u woort, menich mensche es vroedere.*

Hieruit blijkt ook duidelijk dat Mariken gezien kan worden als een verpersoonlijking van deze *mensche*, die een mooi aantal zonden op haar kerfstok vergaard heeft. Toch, zo bewijzen het toneel en verder verloop van het verhaal, bestaat er zelfs voor haar nog boetedoening en uiteindelijk vergeving. De toehoorder of lezer van dit mirakelspel moet dus niet wanhopen. Welke zonde hij of zij ook begaan heeft, de hemelpoorten staan immer wijd open, mits men oprecht berouw betoont natuurlijk.

3.4.2. Parallellen met de *Maskeroen*

Het bijwonen van het Maskeroentoneelstuk is een kentering van het verhaal en alleen hierdoor al erg interessant. Bovendien vallen er heel wat parallellen te trekken met het fragment dat we vertaalden, waarop we hier verder zullen ingaan.

Een eerste parallel is het portretteren van God als een God tweeledige God. Enerzijds hebben we de wraakgierige God uit het Oude Testament die tijdens Maskeroens pleidooi meer en meer aan kracht lijkt te winnen. Anderzijds hebben we de humane, barmhartige God die woord houdt en vergeving schenkt aan alle mensen.

Tevens dient hierbij opgemerkt te worden dat goddelijke vergeving en barmhartigheid de ware troeven zijn in dit pleidooi. Technisch gezien brengt Maskeroen immers de sterkere – zij het rationele – argumenten naar voren, terwijl Maria voornamelijk beroep doet op Gods empathie.

Een tweede punt waarop beide passages nauwelijks verschillen is de figuur Maria, meer bepaald de verzachtende, vermenschelende invloed die zij op God weet uit te oefenen. Aan het begin van het toneelstuk in *Mariken* lijkt Maskeroens betoog God meer en meer te overtuigen tot het straffen van de mens. Maria weet ook hier echter weer een overtuigend pleidooi af te steken voor de mensheid, waardoor God zijn vrij wraakgierig standpunt herziet. Een vrij parallel verloop met de Maskeroenscène die wij vertaalden dus. Geen heilige drievuldigheid, maar een heilige veelvuldigheid, waarin de persoonlijke wensen en verplichtingen van de ene medespeler flink kunnen contrasteren met die van een ander.

3.4.3. Legenden van het uitgestelde oordeel

Tot slot is het nog het opmerken waard dat *Mariken van Nieumeghen* helemaal geen alleenstaand geval is. Het verhaal vertoont grote overeenkomsten met Marialegenden uit de Middeleeuwen, de zogenaamde ‘legenden van het uitgestelde oordeel’ of ‘legenden van de tweede kans’.

Ook in deze verhalen wordt de protagonist duidelijk dat hij zich met zijn zondig leven van een plaats in het hellevuur verzekert. Vervolgens komt Maria ten tonele die God tot medelijden beweegt en hem overtuigt het oordeel uit te stellen, zodat de protagonist de kans krijgt om zijn ziel te zuiveren. In sommige Marialegenden bleek Maria’s betoog zelfs dermate overtuigend dat God de ziel van de reeds overleden hoofdrolspeler terugstuurde en de beklagde deed herrijzen om boete te doen.

Het grote verschil met deze Marialegenden is echter dat de bekering bij *Mariken* niet volledig is. De grootste zonde van *Mariken* is de wanhoop die haar overlevert aan de willekeur van de duivel. Nadat ze het spel van Maskeroen gezien heeft wil ze niet langer met Moenen optrekken, maar toch blijft de vertwijfeling haar parten spelen. Uiteindelijk is het haar oom die haar van die twijfel verlost.

3.5. Conclusie

Na ons onderzoek van de twee teksten zijn we tot de conclusie gekomen dat een wrekende God niet aan bod komt. In plaats daarvan krijgt barmhartigheid voorrang.

In de *Maskeroen* speelde een barmhartige Maria de hoofdrol. Zij is degene die ervoor zorgt dat God kiest voor een vergevende houding ten opzichte van de mens, die moet leven met de last van de erfzonde. Hier wordt emotie benadrukt in plaats van rede. Het is de liefde die ervoor zorgt dat de mens gered wordt, want liefde wint het van de rationele argumenten van de duivel.

In de tweede tekst, waarin God de zondaren aanspreekt, komt een ander beeld naar voren. Daar is niet Maria, maar Jezus symbool voor barmhartigheid. De zoon van God is naar de aarde gekomen om barmhartigheid te tonen aan de mensen en hen te leren hoe zij zich moeten gedragen ten opzichte van anderen. In deze tekst komt de mens voor als een wezen dat deugzaam is van nature, de erfzonde wordt niet sterk benadrukt. Het gaat hier dan ook niet zozeer over gerechtigheid versus barmhartigheid. Alleen barmhartigheid komt naar voren en het geloof in loutering wordt benadrukt. Christus heeft geleden voor de mensen. Als we in zijn voetsporen treden, komen we in de hemel terecht. Niemand is verloren zolang hij zelf gelooft dat hij gered kan worden.

4. Bibliografie

Di Berardino, Angelo, e.a, (ed.), *History of Theology*, Google books: Liturgical Press, 1996, 93-96.

Beuken, W.H., *Die eerste Bliscap van Maria en Die sevenste Bliscap van Onser Vrouwen*, Culemborg: Tjeenk Willink / Noorduijn, 1978.

Dirk Coigneau, 'Mariken van Nieumeghen: fasen en lagen.', in: Marysa Demoor (red.), *De kracht van het woord. 100 jaar Germaanse filologie aan de RUG (1890-1990)*, Gent, 1991, 29-47.

Dirk Coigneau, *Mariken van Nieumeghen*. Hilversum: Verloren, 1996.

Mak, J.J., 'Het Satansproces in De Middelnederlandse Letterkunde ', in: *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis* 35 (1946) , 215-218.

Schaff, Philip, *History of the Christian Church, Volume V: The Middle Ages*, 1996 (<http://www.ccel.org/ccel/schaff/hcc5.ii.xii.iv.html>)

Sodmann, Timothy, *Historie van den Grale und Boek van Merline / Jacob van Maerlant; nach der Steinfurter Handschrift herausgegeben von Timothy Sodmann*, Köln : Böhlau, 1980, Niederdeutsche Studien 26.

5. Bijlage: verantwoording van de vertaling

5.1. Vertaling van twee hoofdstukken uit de Maskeroenenepisode van het *Boec van Merline in Historie van den Grale* (v. 2719-2813).

- v. 2725: *toende*

Samen met *zeiden* vormt *toende* een verdubbeling: ‘ze toonden en zeiden’. Deze is overbodig dus hebben we ervoor gekozen om alleen *zeiden* te vertalen.

- v. 2728: *ter vaert*

‘Ter vaert’ is een stoplap die niet bijdraagt tot de begrijpelijkheid van de tekst. We hebben deze stoplap daarom niet vertaald.

- v. 2730: *dan*

Dan zorgt voor een verdubbeling en hebben we in de vertaling niet weergegeven.

- v. 2731: *geroepen werden*

Bij *geroepen* staat in de Middelnederlandse tekst geen verdere uitleg. Er wordt bedoeld dat ze geroepen worden tot God na hun dood en dat zij dus naar de hemel mogen gaan.

- v. 2732: *nochtan*

Nochtan vertalen zou zorgen voor een verlies van vlotheid en daarom hebben wij gekozen om dit woord niet in de vertaling te zetten.

- v. 2740: *noch en mach op genen dach*

Bij een letterlijke vertaling van deze zin zou de vertaling erg omslachtig klinken. Wij konden het korter weergeven en dat hebben we dus gedaan.

- v. 2741: *boesheit*

Boesheit hebben wij vertaald als ‘ondeugden’: gerechtigheid is tegen alles wat tegen de wet ingaat, wat niet deugdelijk is.

- v. 2754: *zekerlike*

Zekerlike werd alleen maar gebruikt voor het rijm en had verder geen echte functie in de zin. Daarom hebben wij het niet vertaald.

- v. 2757: *in enen deele die sonden*

In enen deele die sonden hebben we samengenomen als ‘een deel van de zonden’ om redenen van vlotheid.

- v. 2759: *gerechtighede*

Naar analogie met de hoofdletter in *Ontfermecheit* in de volgende zin nemen we aan dat het hier om de allegorische figuur Gerechtigheid gaat, en niet om het concept.

- v. 2760: *some*

Some hebben we niet vertaald: sommige slaat immers op zonden, maar er wordt al gesproken over ‘een deel van de zonden’. Als we ook *some* zouden vertalen zou dit leiden tot een pleonasme.

- v. 2761: *Ende*

Om het tegenstellende verband beter uit te drukken hebben we hier ‘terwijl’ gebruikt in plaats van ‘en’.

- v. 2762: *gereit*

Gereit valt te vertalen als ‘gemakkelijk’ maar om redenen van vlotheid en overbodigheid hebben we dat hier weggelaten.

- v. 2781: *zeide onse voersprake*

Weggelaten om redenen van duidelijkheid.

- v. 2784: *dat die*

Wegens verdubbeling hebben we dit niet vertaald.

- v. 2785: *hy*

Hy verwijst hier naar God en zou dus eigenlijk met een hoofdletter moeten geschreven worden.

- v. 2785: *hem*

Hem verwijst hier naar de mens en niet naar God.

- v. 2786: Hierover bestaat onenigheid in de edities die we hebben gebruikt:

De editie op de cd-rom van het MNW zegt hier:

Ombe dat hy Hem kende soude hy dan

Terwijl we in de editie van Sodmann dit vinden:

Ombe dat he ene solde leren kennen

De laatste heeft het waarschijnlijk bij het rechte eind, we vermoeden dat het in het MNW om een kopieerfout gaat.

- v. 2795: *iet*

Iet werd niet vertaald om redenen van vlotheid.

- v. 2800: *noch gewagen*

Noch gewagen is een verdubbeling en hebben wij niet vertaald.

- v. 2804: *wat uren*

Dit hebben wij veranderd in enkelvoud voor de vlotheid van de vertaling.

- v. 2803 – 2806: letterlijk: *Een profeet vertelde ook, dat wanneer de zondaar om zijn zonden zucht, ik niet meer aan hem zal denken.*

Anders vertaald om de betekenis duidelijker naar voren te laten komen.

- v. 2807 – 2813: Genesis 3:19 *Zweten zul je voor je brood*

God bepaalt dat de mensen voortaan zullen moeten werken voor hun eten, in plaats van het gewoon te vinden zoals in het Paradijs.

5.2. Vertaling van hoofdstuk 21 en 22 uit boek 8 van de Vijfde Partie uit de Spieghel Historiael (v.1059-1168)

- v. 1074: *elc dit versta*

Stoplap, niet vertaald.

- v. 1086: *bal*

Bal betekent hier: nietigheid.

- v. 1087: *Ende crusten mi, ende hingen alsoe*

Letterlijk: “En kruisigden mij en hingen me zo op”, maar hier vertaald als “hingen me zo aan het kruis” om een pleonastische constructie te vermijden.

- v. 1098: *In allen dingen, lude ende stille.*

Twee betekenisloze stukken na elkaar, niet vertaald.

- v. 1101: *Hens*

‘(H)et en es’

- v. 1101: *Hens niet, en hebt gedaen al.*

Balansschikking. Letterlijk: “Er is niets of ik heb het geheel gedaan.” De ic is hier verzwegen.

- v.1110: *Ay, alle onsalige doren!*

Vanaf hier is het niet langer God, maar Velthem die de lezer aanspreekt.

- v. 1114: *vermanen*

Betekent normaal gezien ‘gebieden, ontbieden’ maar in deze context hebben we voor een iets vrijere vertaling geopteerd.

- v. 1127: *dus es te verstane*

Bedoeld wordt: uit de woorden van God (is af te leiden dat...)

- v. 1131: *dat verstaet*

Stoplap, niet vertaald.

- v. 1135: *in die waerhede*

Stoplap, niet geheel onbelangrijk (benadrukking van het waarheidsgehalte), maar weggelaten om redenen van vlotheid.

- v. 1150: *Een vonnes werd gesint daer neder*

‘Naar beneden’: God zit op een wolk en zendt het verdict naar zijn onderdanen.

- v. 1161: *Comestor*

Petrus Comestor: theoloog uit de twaalfde eeuw, bekend van zijn *Historia Scholastica*, waarin hij in proza de Bijbel navertelt.